TERMINOLOGISCHE WOORDENLIJST

ADAM BREGMAN EN ADAM KNIGHT GILBERT

NOTENWAARDEN

maxima: 𝍸
longa: 𝍷
brevis: 𝅜
semibrevis: 𝅝
minima: 𝅗𝅥
semiminima: ♩

Mensuratie: een manier om de relaties tussen notenwaarden aan te geven door middel van een reeks tekens die werd ontwikkeld in de veertiende eeuw, en die doorheen de Renaissance gebruikt werd om aan te duiden uit hoeveel kleinere notenwaarden een grotere notenwaarde bestond. De aangegeven niveaus waren *modus maior* (verhouding longa:maxima), *modus minor* (brevis:longa), *tempus* (semibrevis:brevis) en *prolatio* (minima:semibrevis). Voor *modus* en *tempus* duidde de term *perfectum* aan dat de grotere waarde drie kleinere omvatte; *imperfectum* gaf aan dat de grotere bestond uit twee kleinere. Voor *prolatio* werden dergelijke indelingen gewoonlijk aangeduid als respectievelijk *maior* en *minor*, hoewel theoretici soms ook *perfecta* en *imperfecta* hanteren. Verder wordt elke noot, zoals semibrevis en brevis, als *perfect* of een *perfectio* benoemd wanneer ze bestaat uit drie kleinere notenwaarden. Een noot die wordt aangeduid als *imperfect* bestaat uit twee kleinere notenwaarden.

Gangbare types:
Tempus perfectum met *prolatio maior* (⊙):
1 𝅜 = 3 𝅝; 1 𝅝 = 3 𝅗𝅥; 1 𝅜 = 9 𝅗𝅥 (3 × 3 𝅗𝅥)
Tempus imperfectum met *prolatio minor* (𝄵):
1 𝅜= 2 𝅝; 1 𝅝 = 3 𝅗𝅥; 1 𝅜 = 6 𝅗𝅥 (2 × 3 𝅗𝅥)

Tempus perfectum met *prolatio minor* (○):
1 𝅜 = 3 𝅝; 1 𝅝 = 2 𝅗𝅥 ; 1 𝅜 = 6 𝅗𝅥 (3 × 2 𝅗𝅥)
Tempus imperfectum met *prolatio minor* (C):
1𝅜 = 2 𝅝; 1 𝅝 = 2 𝅗𝅥 ; 1 𝅜 = 4 𝅗𝅥 (2 × 2 𝅗𝅥)

Merk op dat de aanduiding voor *tempus* gewoonlijk aan die voor *prolatio* voorafgaat; sommige bronnen van Italiaanse oorsprong vermelden *prolatio* vóór *tempus*.
De belangrijkste notenwaarde of *tempo* (zie verder) in elk van de vernoemde mensuraties is de brevis. De *tactus* of *battuta* (d.i. de tel) valt echter op de semibrevis.
Twee versies van deze mensuurtekens komen gewoonlijk voor in diminutie. Hier gedraagt de longa zich als een brevis en gedraagt de brevis zich als een semibrevis, zodat de longa één *tempo* beslaat, waarvan de (onderverdeelde) tellen op de brevis vallen.

⌽: 1 𝄩 = 2 𝅜; 1 𝅜 = 3 𝅝; 1 𝅝 = 2 𝅗𝅥; 1 𝄩 = 12 𝅗𝅥 (6 × 6 𝅗𝅥)
⌾: 1 𝄩 = 2 𝅜; 1 𝅜 = 2 𝅝; 1 𝅝 = 2 𝅗𝅥; 1 𝄩 = 8 𝅗𝅥 (4 × 4 𝅗𝅥)

mesure (Fr.): "disposition, arrangement, façon."[1] In de Frans-Bourgondische *basse danse* was een *mesure* een specifieke schikking van pas-eenheden in de dans. Er waren negen vastgelegde *mesures* mogelijk, hoewel in de overgeleverde choreografieën nog bijkomende varianten te vinden zijn. De *mesures* worden in drie hoofdtypes ingedeeld: *grande, moyenne* en *petite*, volgens het aantal *pas double*(*s*) dat ze bevatten (respectievelijk vijf, drie of één). Elk type wordt vervolgens geklasseerd als *(tres) parfaite, plus que parfaite* en *imparfaite*, afhankelijk van het voorkomen of wegvallen van *pas simples* na de *pas double*(*s*) en het aantal *desmarches* (drie of één) vóór de laatste *branle*-pas.[2] De opening van elke *basse danse majeure* omvat een *reverence* en een *branle* als "opmaat" of inleiding van de eerste *mesure*. (Zie I. De dansen en hun passen, Tabel 2.)

1 *Dictionnaire du Moyen français (1330–1500)*, ATILF: Analyse et traitement informatique de la langue française, lemma "mesure", laatst geraadpleegd 24 november 2020, atilf.fr/dmf/definition/mesure.
2 Br9085 vermeldt vier onderverdelingen van de *mesure*, met *tres parfaite* en *parfaite* als twee verschillende mogelijkheden, maar geeft enkel een definitie voor *tres parfaite*. Toulouze kent daarentegen slechts drie onderverdelingen voor *mesure*, namelijk *parfaite*, *plus que parfaite* en *imparfaite*; Toulouze definieert *parfaite* met de beschrijving die Br9085 gebruikt voor *tres parfaite*.

misura (It.): "een maat, een regel, een proportie, een *meane*, een temperament."[3] Volgens Domenico da Piacenza "regelt *misura* alles wat snel of langzaam is volgens de muziek"; het is een "traagheid getemperd door snelheid", zoals "golven [die] langzaam oprijzen en snel neerkomen".[4] Die definitie suggereert dat de term de samengestelde concepten van mensuratie en *tactus* omvat. Naar de vier belangrijkste danstypes in Italië wordt verwezen als de vier *misure* – *bassadanza, quadernaria, saltarello* en *piva* – aangezien een proportie kan worden afgeleid van hun relatieve snelheid of puls. We kunnen de mensuurtekens die voor elk type *misura* in de bewaard gebleven muziekvoorbeelden worden gebruikt, als volgt samenvatten:[5]

bassadanza: 𝄡
saltarello: 𝅝 of 𝄡
quadernaria: 𝄡
piva: 𝄡, 𝄡 of 𝅗𝅥𝅗𝅥𝅗𝅥

Musica recta en musica ficta: het volledige muzikale systeem dat beschikbaar was voor musici in de Middeleeuwen en de Renaissance. *Musica recta* ("ware" of "juiste" muziek) omvat de diatonische toonhoogten (witte toetsen op de piano) van *G* (Γ-*ut* of Gamma-*ut*) tot *e"*; die toonomvang werd de gamut genoemd. *B* ♭ werd als de enige "gewijzigde" toon toegelaten. Elke noot werd aangeduid met een dubbele benaming. Een letterbenaming (*littera*), *A*-*G*, gaf zijn absolute plaats weer op de Guidonische hand. Het gebruik van één, twee of drie solmisatielettergrepen (*voces musicales*: *ut - re - mi - fa - sol - la*) voor elke toon (solmisatie) definieert zijn intervalverhouding ten opzichte van de omringende noten. De groep van zes lettergrepen of *deductio* (vandaag meestal "hexachord" genoemd) vertonen alle dezelfde schikking van hele tonen (T) rond een centrale halve toon (S), namelijk T-T-S-T-T. Die schikking is onafhankelijk van het feit of de aard van het hexachord "hard" is, beginnend op *G* en via de vierkant genoteerde *B* (si hersteld) lopend tot *E*; "zacht", beginnend op *F* en via de rond genoteerde *B* (si bemol) lopend tot *D*; of "natuurlijk", beginnend op *C* en lopend tot *A*. Alle noten buiten de

3 Florio, *Queen Anna's New World or Words*, 318.
4 Smith, *Fifteenth-Century Dance en Music*, vol. 1, 13.
5 Nevile, *The Eloquent Body*, 117, geeft een gelijkaardige table.

gamut - boven, onder of tussen – behoren tot de *musica ficta* ("geveinsde" muziek). Het meest gangbare gebruik van *musica ficta* was het toepassen van de lettergrepen die de halve tonen definieerden, *mi* (als ♯) of *fa* (als ♭), op een noot die in een bepaalde context niet met die lettergreep zouden worden aangeduid. Door het toepassen van *musica ficta* werden *mi-fa* dissonanties als tritonus, vermeerderde kwint en vermeerderd of verminderd octaaf, die konden ontstaan binnen de volmaakte samenklanken kwart, kwint en octaaf, opgelost. Het gebruik van *musica ficta* in cadensen verzekerde de harmonische beweging van grote sext naar octaaf, op plaatsen waar de voorlaatste samenklank niet uit zichzelf de leidtoon bevat die een cadens definieert.

Modi: combinaties van verschillende types *diapente* (kwint) plus *diatessaron* (kwart) die elkaar met één toon overlappen en zo het modale octaaf uitmaken – een specifieke schikking van tonen en halve tonen – dat wordt gebruikt om een melodische lijn te vormen. Elke modus heeft gangbare herhaalde melodische patronen en figuren die zijn constituerende *diapente* en *diatessaron* benadrukken en elk heeft één toon die gewoonlijk zijn eindtoon is ("finalis" genoemd, hieronder in vet), vergelijkbaar met de tonica van een moderne toonaard. Het volgende overzicht toont alle reguliere modi (met finalis op *d*, *e*, *f*, en *g*) – hoewel ze niet alle voorkomen in de tenors van Br9085 – en de getransponeerde versies van elke modus die in het manuscript voorkomen.

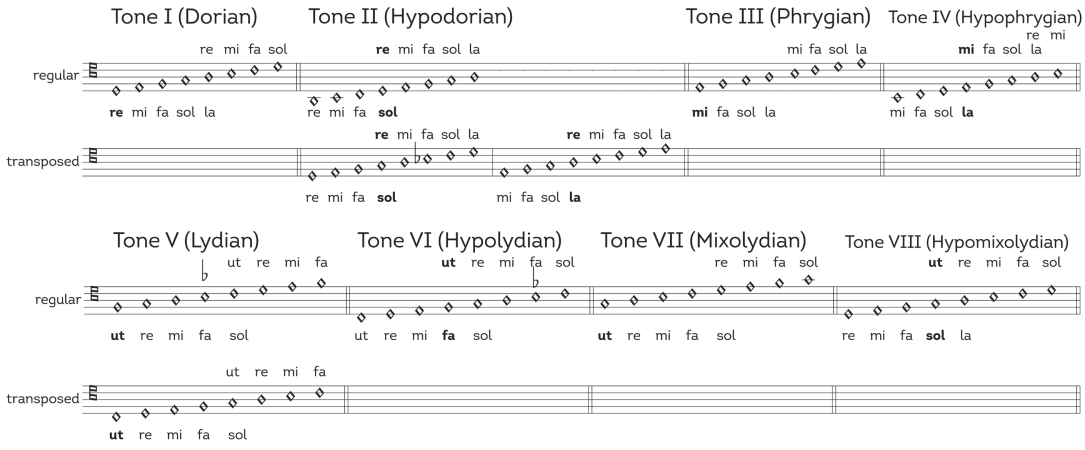

Pas-eenheid: referentieterm voor de pas(sen) die één *tempus/tempo* van een dans uitmaken:
Frans: 1 *Reverence* (*R*), 1 *desmarche/reprise* (*r*), 1 *branle* (*b*), 2 *pas simples* (*ss*), 1 *pas double* (*d*)
Italiaans: 1 *riverentia,* 1 *ripresa,* 2 *continentie,* 2 *sempii,* 1 *doppio*

Tempo (It.), tempus (Lat.): "tijd". Vandaag verwijst het Italiaanse woord naar de snelheid waarmee een compositie wordt uitgevoerd. Voor dansmeesters van de vijftiende en zestiende eeuw was het een "bewegingsmaat" in de zin van een referentie-notenwaarde, d.i. de belangrijkste tijdseenheid binnen een compositie en zijn onderverdelingen (zie mensuratie). Doorheen Hoofdstuk 1 verwijst *tempus* naar de referentie-notenwaarde in de Franse dansen en *tempo* naar die in Italiaanse dansen.